

STANISLAV FELBER

KLÉROFAŠISTICKÁ IDEOLÓGIA A PRÍRODNÉ VEDY

I. ÚVOD

1. Stanovisko klérofašistickej ideológie tzv. slovenského štátu bolo určované dvoma hlavnými momentami.

Prvý, najhlavnejší a najzákladnejší moment vyplýval priamo z triednej podstaty fašizmu vôbec.¹ Bolo to spoločné stanovisko všetkých buržoázných ideológií k prírodným vedám. Vládnúca trieda v kapitalistickom systéme prírodné vedy potrebuje a musí sa usilovať o ich rozvoj. Pre svoju výrobu potrebuje vyspelú techniku, ktorá však si vyžaduje aj vyspelú matematiku, fyziku a chémiu. Využitie prírodných zdrojov potrebuje aj rozvoj geológie. Poľnohospodárska výroba si žiada rozvoj techniky, geológie a biológie, ktorú potrebuje aj medicína.

Pochopiteľne, konečné ciele tohto rozvoja sú celkom iné ako v systéme socialistickom; posledným a najzákladnejším cieľom je, prirodzene, zvýšenie vykorisťovania. Kapitalistickí vládcovia musia preto tento rozvoj prírodných vied udržiavať v určitých hraniciach, ba ho niekedy obmedzovať. Veď je známe, že kapitalisti napríklad skupujú patenty, aby ich nechali nevyužitú ležať alebo že dokonca nútia biológii hľadať prostriedky, ako obmedziť úrodu a podobne; znemožňujú využitie atómovej energie na mierové účely a nútia fyzikov, aby zdokonaľovali ničiacie nukleárne zbrane. Jednako je jasné, že buržoázia prírodovedu potrebuje a musí ju podporovať, aj keď prírodovedecké bádanie súčasne spútava a diriguje podľa svojich vykorisťovateľských potrieb.

Preto aj vláda tzv. slovenského štátu podporovala prírodné vedy, aspoň v záse, a to tým viac, že Slovensko bolo po tejto stránke značne zanedbané vinou českej buržoázie, ktorá vedomo a zámerne udržiavala Slovensko na úrovni primitívnej poľnohospodárskej polokolónie. Preto tiež táto vláda hneď otvorila prírodovedckú fakultu na bratislavskej univerzite, postarala sa o rozšírenie techniky a podporovala vydávanie prírodovedeckých učebníc aj výskumnú prácu.

2. No v buržoáznej spoločnosti má prírodovedecké bádanie okrem spomínaných praktických hraníc aj hranice teoretické. Každý prírodovedec, ktorý robí skutočnú, tvorivú vedu, stojí a musí stáť na stanovisku materialistickom — aj keď len živelne a keď to prípadne vo svojich filozofických a ideologických exkurziách popiera. A práve pochopenie, plné uvedomenie si tohto nevyhnutne materialistického základu každej skutočnej vedy je pre buržoáziu nebezpečné. Ideológovia buržoázie nemôžu

¹ Nemôžeme tu podrobne rozoberať túto triednu podstatu; urobil to ostatne podrobným spôsobom A. Sirácky v knihe *Klérofašistická ideológia ľudactva*, Bratislava 1955.

pripustiť dôsledný materialistický výklad sveta, predovšetkým, prirodzene, ak ide o materialistický výklad spoločnosti; no nebezpečný je im aj materialistický výklad prírody. V každej vede sa pokúšajú otvoriť nejaké zadné dverka, ktorými by do vedy mohli vpašovať idealizmus. To je, pravda, možné iba tak, že sa výsledky prírodných vied skresľujú a falšujú, že sa na základe vedeckých faktov vytvárajú falšované, fantastické a protivedecké „teórie“.

Dôsledný a poctivý prírodovedec by, pravda, ľahko mohol takéto falšovanie odhaliť a jednak len k materializmu dôjsť. Preto vedú ideológovia kapitalizmu prírodovedca k tomu, aby prírodu iba skúmal, a to bez vlastného filozofického výkladu a osvetlenia. „Výklad“, t. j. skreslenie a sfalšovanie výsledkov prírodovedeckého skúmania majú na starosti osvedčení ideológovia.

Tou istou cestou išli aj ideológovia klérofašizmu na Slovensku, ako to ešte v ďalšom podrobnejšie rozvedieme.

3. Druhý moment, určujúci vzťah k prírodným vedám, boli špecifické črty ľudáckeho klérofašizmu.

Ideológia klérofašizmu bola totiž konglomerátom nemeckej fašistickej ideológie a „kresťanskej“ — t. j. predovšetkým katolíckej ideológie. Je pochopiteľné, že tým vo vnútri klérofašistickej ideológie vznikali vnútorné protirečenia. Predný ideológ nemeckého fašizmu A. Rosenberg vyhlásil: „Kresťanské cirkvi sú obľudným, vedomým aj neuvedomeným sfalšovaním prostého a radostného posolstva z nebeskej ríše v našom vnútri“.² O katolíckej ideológii dokonca tvrdil, že je priamym pokračovaním ideológie primitívneho čarodajníka-lekára (medicinmana).³ Naproti tomu ideológia ľudáckeho klérofašizmu budovala práve naopak na ideológii katolíckej cirkvi, na tzv. novotomizme a na pápežských encyklikách. Polakovič⁴ vyhlásil slovenský národný socializmus, „kresťanský totalitarizmus“ za priame vyvrhnutie katolíctva.

Je teda pochopiteľné, že v klérofašizme vznikali rozličné prúdy, vzájomne protirečivé. Na jednej strane tu bolo krídlo, prikláňajúce sa viac k nemeckému národnému socializmu (po politickej stránke napr. Mach, po filozofickej napr. Polakovič) a na druhej strane krídlo jasne novotomistické (po politickej stránke Tiso, po filozofickej napr. Spesz); okrem toho tu bola ešte filozofia Losského a jeho žiaka Diešku, ktorá bola akosi v strede. Medzi týmito smermi, nijako presne nerozhraničenými, skrsali aj spory. Polakovič napríklad hlásal blondelizmus, akýsi katolícky intuicionizmus, ktorý mal mnoho črt nemeckého fašistického mysticizmu; proti nemu sa veľmi prudko postavili stúpenci ortodoxného novotomizmu, napr. Dudáš.⁵ No tieto rozpory neznačili nikdy nejaký jasný rozchod v spoločnej politike; všetkých spájala „nenávisť proti robotníckej triede, proti ľudu, proti marxizmu, socializmu, proti pokroku a vede“⁶ a preto, pochopiteľne, aj proti Sovietskemu sväzu.

Táto nenávisť ich spájala aj s nemeckým fašizmom a dovoľovala im uzmierniť ideológiu nemeckého nacizmu s ideológiou klérofašizmu. Jednak len však z príklonu k novotomizmu, ku katolíctvu vnášali do ideológie klérofašizmu trochu odlišné prvky.

4. Novotomizmus totiž značí jasný návrat k stredoveku, ktorý bol ideálom našich

² A. Rosenberg, *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*, Berlin 1941, 607. Toto „nebeské posolstvo“ bolo vraj dokonca akýmsi úvodom k fašizmu. Ostatne Kristus vraj bol — Germán! (Tamže.)

³ Tamže, 172 a n.

⁴ Š. Polakovič, *K základom slovenského štátu*, Martin 1939, 119 a n.

⁵ Porovn. napr. Š. Polakovič, *O kresťanskej filozofii*. Filozofický zborník MS V, 1944, 150 a n., a C. Dudáš, *Hľadanie absolútna*, Bratislava 1942, III. kap.

⁶ A. Sirácky, *Klérofašistická ideológia ľudáctva*, Bratislava 1955, 72.

klérofašistov. Jasne to vyjadril dokonca ešte roku 1946 Chladný—Hanoš, futujúci, že sa ľudstvo odchýlilo „z bezpečného makadamu stredoveku“ na neschodné cesty novoveku!⁷

Tento príklon k stredoveku sa prejavuje aj v stanovisku k prírodným vedám. Ukazuje sa predovšetkým v prácach katolíckych teológov, teda ideológov vyslovene katolíckeho kridla. Ideológia viazajúca sa viac priamo k nemeckému nacizmu sa prirodovedou zaoberali pomerne málo. Je to pochopiteľné. Nemecký fašizmus vytváral si svoju hmlistú, mystickú ideológiu celkom voľne, mohol vymýšľať hocijaké fantázie. Ortodoxný katolícky klérofašizmus musel svoje fantázie vtesnávať do hotového už systému katolíckej dogmatiky. Ideológia nemeckého fašizmu mohla spokojne prijať napríklad vývinovú teóriu života, len ju prekrútila a sfaľovala, aby vyhovovala jej cieľom. Práve tak sa mohla vďačne chytiť pochybností niektorých fyzikov o determinovanosti elementárnych procesov. Novotomizmus musel takéto teórie odmieťať, bol teda vo falšovaní vedy obmedzenejší, viazanejší.

Nebolo síce už možné vrátiť sa celkom k stredovekému stanovisku voči prírodovede, nebolo možné ju vôbec zamietť — spomínali sme, že buržoázia prirodovedu potrebovala. Nebolo možné už upáliť astronóma, ktorý hlásal heliocentrickú sústavu; niektoré prírodovedecké objavy už prerástli cez hlavu stredovekej scholastike. Nezvyšilo teda nič iného, než tieto objavy „vyložiť“, t. j. dôkladne skresliť a sfaľovať, aby neprotirečili dogmám a biblickým legendám. Aj keď však už bolo teda treba priznať akési práva prírodovede, jednak len veľmi často nájdeme v úvahách klérofašistických ideológov zle zatajenú nechť voči prírodným vedám, osobitne ich exaktnému spracúvaniu. Nepáči sa matematické vyjadrovanie fyzikálnych procesov,⁸ hovorí sa o „modlách vedy“⁹ a pod.

Rozoberieme teraz stanovisko ľudáckej klérofašistickej ideológie k prírodným vedám podrobnejšie. V II. kapitole uvážime napred niekoľko všeobecných otázok a potom niekoľko charakteristických príkladov z jednotlivých prírodných vied. V III. kapitole na základe toho ukážeme, aké boli konečné ciele tohto úsilia, aké sa používali metódy a aké títo ideológovia dosiahli výsledky. A napokon v IV. kapitole zhrnieme výsledky našich úvah.

II. KLÉROFAŠIZMUS A PRÍRODOVEDA

A. Poznávanie sveta

5. Nejdeme tu, prirodzene, podrobne rozoberať celú gnozeológiu novotomizmu. Obmedzíme sa na to, čo potrebujeme na posúdenie stanoviska k prírodným vedám.

Gnozeológia novoscholastiky sa zvyčajne označuje ako kritický realizmus. Priznáva sa existencia reálneho sveta neodvislého od pozorujúceho subjektu; no reálny svet sa vraj skladá aj z hmoty aj z nehmotných faktorov. Pozorujúci subjekt je práve v poslednej inštancii takýmto nehmotným faktorom. Naše poznanie je podľa novotomizmu aj spoľahlivé, podáva nám obraz sveta, ktorý nie je celkom klamný. No hneď sa aj zdôrazňuje, že toto poznanie je veľmi obmedzené. Vedecké poznanie zostáva vraj vždy iba na povrchu vecí, ľudský rozum vraj „nikdy nemôže poznať

⁷ M. Chladný - Hanoš, *Okolo filozofie sociologickej školy hospodárskej*, Filozofický zborník MS VI—VII, 1946, 290.

⁸ A. Spesz, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 30.

⁹ Š. Polakovič, *Úvod do blondelizmu*. Filozofický zborník MS, 1940, 218 a n.

podstatu vecí“¹⁰, „pozná len kôru a nie jadro“.¹¹ Pod povrch vecí môže preniknúť iba metafyzika. „Ak veda dosiahne vrchol svojej dokonalosti, že vie opísať úplne »ako« všetkých prítomných javov, ktoré sú v medziach jej bádania, a ak vie povedať javy nasledujúce ako prirodzenú (= fyzickú) a nevyhnutnú výslednicu zisteného už stavu, úplne splní svoje poslanie. Viac od nej nemožno a neslobodno žiadať.“¹² Slovom, veda sa musí obmedziť na konštatovanie faktov a zákonitých súvisov; vysvetľovať svet už nemusí a ani nesmie, to je úlohou metafyziky, veda tu nemá nijakú kompetenciu. No ani metafyzika na všetko nestačí, sú vraj aj „záhady“ absolútne, teda ani metafyzicky nepoznateľné. A tu vraj nezvýši nič iné, ako ... veriť! „Veda ... nevyhnutne vedie k viere“¹³ — prirodzene, k takej viere, akú schvaľuje katolícka cirkev.

A je to vraj vlastne aj dobre, že vieme málo a že niektoré veci ani nikdy nebudeme vedieť. „Váha vedomosti by bola taká veľká, že by ju človek nemohol zničiť.“¹⁴

Obmedzenosť nášho poznania sa práve čo najviac zdôrazňuje vo vzťahu k prírodným vedám. Ideológom klérofašizmu pritom nijako neprekáža, že si pri tejto príležitosti sami protirečia. Na jednej strane musia vystríhať pred výsledkami modernej vedy, ktorá by mohla narušiť náboženský výklad sveta, a tvrdia, že vraj „len málo hypotéz sa premenilo v tézu“.¹⁵ Na druhej strane však celkom nové, fantastické a nedostatočne podložené teórie vykladajú ako celkom isté „tény“, napríklad hypotézu o konečnosti vesmíru.¹⁶ Tieto hypotézy aj sami autori, reakční fyzici a astronómi, vyhlasujú ako „možné“ riešenie, ktoré by sa muselo ešte overiť; no ideológom klérofašizmu sa znamenite hodila k náboženskému výkladu sveta a hneď aj stratili nedôveru k hypotézam.

6. Súhrnom teda možno podľa týchto ideológov povedať, že na výsledky vedeckeho bádania sa môžeme spoliehať v praxi — to sa totiž buržoázii práve hodí; no teoretické dôsledky sú nespoľahlivé. Veda tu nemá posledné slovo, filozofické dôsledky prírodovedeckých výskumov určuje metafyzika, ktorá tiež v poslednej inštancii rozhoduje o správnosti alebo nesprávnosti rozličných hypotéz či teórií. A kde nestačí ani metafyzika, tam rozhoduje teológia na základe článkov viery. O pravosti článkov viery rozhoduje nadprirodzené zjavenie a pápežova neomylnosť.

Tak napríklad o konečnosti alebo nekonečnosti sveta a o správnosti príslušných teórií rozhoduje Biblia — svet bol stvorený v čase a skončí sa v čase. Práve tak o probléme, či sú kvality nerozlučne spojené so substanciou, nemôže rozhodnúť ani fyzika ani chémia, ba ani metafyzika. Tu rozhoduje iba dogma o transsubstanciácii!¹⁷

7. Odlišná je gnozeológia, ktorú hlásal Losskij a jeho žiak Dieška.

Losskij nespadal svojim čudným, nejasným, mystickým učením priamo ani do jedného z obidvoch spomínaných krídiel. Hlásal dokonca náhľady, ktoré sa podstatne rozchádzali s novotomizmom.¹⁸ Bol však univerzitným profesorom v Bratislave, nik

¹⁰ A. Spesz, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 18.

¹¹ Tamže.

¹² A. J. Šurjanský, *Bytostná tvárnosť súcna*. Filozofický zborník MS IV, 1943, 8.

¹³ A. Spesz, c. d., 98.

¹⁴ A. Spesz, c. d., 35.

¹⁵ A. Spesz, c. d., 25.

¹⁶ Napr. J. Šimalčík, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 92—93 alebo A. J. Šurjanský, *Bytostná tvárnosť súcna*. Filozofický zborník MS IV, 1943, 238.

¹⁷ A. Spesz, c. d., 58.

¹⁸ Losskij napríklad neprípúšťa možnosť „večných trestov“ a verí v akýsi druh metempsychózy. Porovn. N. O. Losskij, *Podmienky dokonalého dobra*, Martin 1944, 54, 141 a i.

na jeho učenie neútočil a bol verným a vítaným pomocníkom klérofašizmu svojim bojom proti materializmu, vede a socializmu.

Podľa jeho „intuitívneho realizmu“ nepoznávalo „ja“, ktoré podľa jeho učenia bolo „nadčasovým a nadhmotným“ faktorom, svet pomocou „obrazov“, ako to hovorí novotomizmus,¹⁹ no realita vstupovala vďaka do subjektu „priamo, v origináli“. Jeho výklad celej veci bol taký nejasný a zmätený, že nemá zmyslu ho rozoberať; Dieška sa pokúša o výklad jasnejší, no bez veľkého úspechu.²⁰

Kritériom správneho poznania je vďaka „samovedectvo predmetu“, čo je pochopteľne nejasný pojem a nevyvoláva nijakú dôveru vo vedecké poznanie. Ostatne hmlistá filozofia Losského a Dieška už sama v sebe podryva dôveru k vede.

B. Príčinnosť

8. Novotomizmus a teda aj klérofašisti uznávajú kauzalitu, ba bránia ju proti útokom niektorých novopozitivistických fyzikov, ktorí ju popierajú v mikrofyzike.²¹ No o príčine a účinku sa hovorí dôsledne v duchu stredovekej scholastiky — príčina a účinok sú niečo absolútne odlišného, skúma sa „causa efficiens“, „causa finalis“ atď.²² A akými vyvrcholením všetkých úvah o príčinnosti je vždy príčinný dôkaz existencie boha.

Determinizmus sa uznáva, iba pokiaľ ide o neživú prírodu. Už v otázke života, ako o tom ešte budeme hovoriť, vystupujú nadhmotné faktory, kde sa náhľady líšia. A prirodzene, ľudský duch je slobodný. No to už je otázka, ktorá nepatrí do prírodovedy, to už je podľa náhľadov ideológov klérofašizmu výlučne otázka metafyziky a teológie.

No ani determinizmus nie je taký naprostý, existujú aj „výnimky“, t. j. zázrak. „Preto zázrak nikdy a v ničom nenarušuje poriadok prirodzený...“, ale je uložený ako výnimka do večného plánu božieho.“²³ Tu sa, pravda, zasa končí kompetencia vedy, ba aj metafyziky a začína sa viera. No nielen boh môže urobiť takúto výnimku; aj diabol vďaka môže zasiahnuť do prirodzeného poriadku a s jeho pomocou aj človek. Človek sa totiž vďaka dopúšťa povery, „ak výslovne sa vyvolá zlý duch ako činiteľ mimoriadnej veci“.²⁴ „... Že jestvuje zlý duch, o tom ani jeden kresťan nemôže pochybovať, ... Aj to je kresťanská pravda, že tento zlý duch môže ovládať človeka a vtedy hovoríme o posadlom. Môže robiť aj mimoriadne veci, ako keď Krista Pána vyniesol na strechu chrámu a pod.“²⁵

Podľa toho teda „prirodzený poriadok“ vládne iba tam, kde nejaké nadprirodzené faktory nezasahujú. Nie je teda determinizmus ani v neživej prírode taký bezvýhradný; ani tu nie je nijaké absolútne spoľahnutie na zákonitosť. Boh, diabol, ba aj ľudia môžu zasiahnuť a spôsobiť výnimku.

¹⁹ Tomizmus dokonca hovorí o „obrazoch obrazov“; predmety vďaka vysielajú akési obrazy a naše vedomie tvorí obrazy týchto obrazov.

²⁰ Porovn. napr. N. O. Losskij, *Absolútne kritérium pravdy*, Martin 1946; J. Dieška, *Kritický či intuitívny realizmus*, Bratislava 1944 aj napr. kritiky tohto učenia vo *Philosophica Slovaca*, Bratislava I, 1946 a i.

²¹ Napr. A. Spesz, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 31; J. Šimalčík, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 129; A. J. Šurjanský, *Bytostná tvárnosť súcna*. Filozofický zborník MS IV, 1943, 10 a i.

²² Porovn. napr. J. Šimalčík, c. d., 129 a n.

²³ J. Šimalčík, c. d., 306.

²⁴ A. Spesz, *Psychológia slovenských ľudových povíer*, Trnava 1944, 11.

²⁵ Tamže, 36.

Losskij a Dieška idú ešte ďalej. Podľa Losského niet nijakej determinovanosti ani v procesoch neživej hmoty; ide tu vraj v najlepšom prípade o akúsi pravidelnosť a aj tá je vraj spôsobovaná „slobodným rozhodnutím substanciálnych činiteľov“, ktoré sú nadhmotné a medzi ktoré ráta aj atómy. Atómy vraj nie sú hmotné, no „psychoidné“.²⁶ Je pozoruhodné, že takéto učenie, podstatne sa zasa líšiace od to-
mizmu, bolo možné prednášať na univerzite.

C. Účelnosť

9. Osobitnú pozornosť venujú ideológovia klérofašizmu dôkazom poriadku vo svete a účelného zariadenia sveta. Zväčša sa pritom postupuje podľa osvedčeného stredovekého receptu: „Aké to bolo múdre a účelné, že boh pri veľkých mestách stvoril aj veľké rieky!“

Účelne je vraj zostavený celý vesmír, všetko vzájomne do seba zapadá, rastliny sú stvorené ako pokrm pre zvieratá, zvieratá, aby slúžili človekovi atď.²⁷ A ako účelne je zariadené ľudské telo. Človek má oči, aby mohol vidieť, uši, aby mohol počuť atď.²⁸ A konečne veď vraj život existuje iba na zemeguli a teda vlastne celý vesmír je tak zariadený, aby človek mohol na zemi žiť a pracovať. Aj človek však má svoj cieľ — oslavu boha.²⁹

„Zázrak“ účelnosti je vraj fakt, že mäsožravá rastlina skrúti list aj vtedy, keď naň položíme kus papiera, no hneď ho zas aj otvorí. Keď však na list sadne hmyz, neotvorí ho. Ba takýmto „zázrakom“ je aj okolnosť, že sa z jablčného jadra vyvinie jablňo a nie čerešňa!³⁰ Takéto „záhady“ je možné vraj vysvetliť iba tak, že niekto stvoril tento svet podľa určitého plánu!

Všetci títo hlásatelia teleológie si neuvedomujú a pravdepodobne nechcú uvedomiť, že si protirečia. Na jednej strane toho tak málo vieme o svete a na druhej strane z tých „hypotéz, ktoré sa málokedy stávajú tézami“ a ktoré sú také nespoľahlivé, jednak len môžeme s takou bezpečnosťou poznať, aký krásny poriadok je v tomto svete, ba usúdiť z toho, že tu teda musí byť stvoriteľ. Keď má človek oči na to, aby videl, a uši na to, aby počul, prečo vníma len takú pomerne úzku škálu svetelných a akustických vlnových dĺžok? Nuž to je „záhada“, ale akiste to nejaký účel má, inakšie by to boh nebol stvoril. Je to krásny vzor na logický kruh, no pri fantastickom výklade sveta na nejakej tej nelogičnosti mnoho nezáleží.

Slovom, celý svet je účelne usporiadaný. Celý vesmír má slúžiť človekovi, aby mohol žiť a pracovať a slúžiť bohu. O tom, ako treba žiť, aby sa slúžilo bohu, rozhoduje nadprirodzená autorita cirkvi.

D. Veda o hmote neživej

10. Moderná fyzika a chémia so všetkými svojimi odbormi sú, prirodzene, krajne nebezpečné náboženskému výkladu sveta a mohli by teda ohroziť aj záujmy buržoázie. Preto treba ich výsledky dobre kontrolovať a dobre ich „vyložiť“.

²⁶ N. O. Losskij, *Absolútne kritérium pravdy*, Martin 1946, 62.

²⁷ J. Šimalčík, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 250.

²⁸ Tamže, 236 a n.

²⁹ Tamže, 251 a n.

³⁰ A. S p e s z, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 40 a n.

Preto bolo treba konštatovať a veľmi zdôrazniť, že „výsledky v týchto vedách sú dosť skromné“, a to roku 1941,³¹ teda v dobe po objavoch rádioaktivity, kvantovej teórie, teórie relativity, v dobe úžasného rozmachu techniky a technológie! Je tu naozaj ťažko zistiť, či ide o vedomé falšovanie alebo či si tu autor nezamieňa „skromné výsledky prírodných vied“ so svojimi skromnými vedomosťami o nich. Pravda, pre klérofašistických ideológov, ktorí hovoria o svetle ako o kmitaní éteru,³² ktorí tvrdia, že je „istá slabosť ľudského ducha predstavovať si telesá v priestore“ a že „boh a čistí duchovia ich isto nepoznajú takto,“³³ ktorí hovoria o „rozpade elektrónov“ pod vplyvom kozmického žiarenia³⁴ alebo rozprávajú, že podľa Einsteina je ľahostajné, či zastavíme vlak alebo zemeguľu pod ním a radia, aby sme to vraj skúsili,³⁵ nuž pre tých môžu byť ozať výsledky modernej prírodovedy skromné a krajne nejasné.³⁶

Pokiaľ ide o Losského a Diešku, je možné povedať, že ich prírodovedecké vedomosti sú celkom nulové. Losskij ešte roku 1946 je presvedčený, že moderná atómová teória tvrdí, že „hmota sa skladá z tvrdých atómov, vzájomne od seba oddelených holým priestorom“.³⁷ A inde zasa vykladá, že duchovia v nebi majú „nehmotné telá, zložené z farieb, zvukov a tepla“³⁸

Slovom, fyzika a chémia nevie nič istého. Tu i tam sa aj fyzike priznáva už nejaká istota. Tak napríklad „stálosť energie, hmoty, atomická náuka, Maxwellov rozdeľovací zákon, normy rádioaktívneho rozpadu... sú už dnes celkom isté“; no autor si hneď aj zacituje reakčného A. Gatterera, že vraj to vôbec nie je dosť, aby naša túžba po vede sa do istej miery upokojila. Inokedy má ideológ klérofašizmu menej šťastnú ruku³⁹ a vyhlási za absolútne istý zákon voľného pádu $s = \frac{1}{2} g t^2$, o ktorom je absolútne isté len to, že v skutočnosti nikdy presne neplatí, že je len zidealizovaným priblížením skutočného stavu.

11. Veľa pozornosti venujú ideológovia klérofašizmu astronómii. Aj tu je vraj situácia veľmi zlá. Nevieme vraj vlastne nič o vzniku našej zemegule, o vývine našej slnečnej sústavy atď. Nevieme určiť dokonca ani vzdialenosti nebeských telies, slnko je plné hádaniek⁴⁰ atď.

Dnes už nie je možné hlásať geocentrickú sústavu⁴¹ a upaľovať astronómov,⁴² ktorí tvrdia opak, no je možné aspoň vyhlásiť, že zemeguľa je „životný stred ves-

³¹ A. S p e s z, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 29.

³² Tamže, 30.

³³ Tamže, 65.

³⁴ J. Š i m a l č i k, *Vesmír a Boh*, Trnava 1943, 16—17.

³⁵ J. B a b o r, *Na 300 výročie smrti Galilea Galileiho*. Smer II, 1942, 92.

³⁶ Je ozať niekedy ťažké rozhodnúť, čo z tejto záplavy prírodovedeckých absurdností je vedomé skresľovanie a čo nevedomosť. Autori sa, pravda, ako vidieť podľa citátov, učili prírodovedu zasa len od teológov a len niekedy sa odvolávajú na prírodovedcov, no aj tých interpretujú temer vždy zle a to aj vtedy, keď ide o vyslovene reakčných prírodovedcov.

³⁷ N. O. L o s s k i j, *Absolútne kritérium pravdy*, Martin 1946, 62. Losskij pritom nezabudne podotknúť, že to je materialistický výklad hmoty.

³⁸ N. O. L o s s k i j, *Podmienky dokonalého dobra*, Martin 1944, 51. (Podčiarkol S. F.).

³⁹ M. Chladný-Hanoš, *Okolo filozofie sociologickej školy hospodárskej*. Filozofický sborník MS, VI—VII, 1947, 259.

⁴⁰ A. S p e s z, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 34 a n.

⁴¹ Pokiaľ sa pamätám, v júni alebo v júli 1937 zjavil sa v nacistickom časopise Das Reich článok o akomsi nacistickom „astronómovi“, ktorý vyhlásil vesmír za dutú guľu a zemeguľu za jej stred. Výstrižok sa mi, žiaľ, stratil. Zdá sa však, že to bolo príliš mnoho aj pre nacistické falšovanie vedy a „teória“ zapadla.

⁴² Zaujímavé je, ako klérofašizmus bráni katolícku cirkev vo veci Galileiho. Galilei

míru“⁴³ keďže predne nikde inde život nemôže existovať a keď vraj celý vesmír je stvorený kvôli človekovi.

Hoci sú však naše vedomosti o vesmíre také neisté, jednak len vraj celkom určite môžeme usudzovať na jeho konečnosť. „Dôkazov“ je naporúdzi dosť.

Predne sa zasa znova omáľa ošúchaná teória „tepelnej smrti“, vybudovaná vraj na základe zákona o entropii.⁴⁴ Pritom sa nespomína, že je to predne zákon pravdepodobnostný a potom, že platí iba pre konečné, izolované hmotné systémy. Ďalej sa ako potvrdené fakty vykladajú teórie Eddingtonove, Jeansove a De Sitterove, na ktoré naša nedôvera voči hypotézam podľa všetkého neplatí. Dokonca sa tvrdí, že učenie o konečnosti vesmíru je podstatou teórie relativity!⁴⁵ To najpodstatnejšie po tejto stránke z Einsteinovej teórie relativity, totiž dôkaz, že čas a priestor závisia od hmoty, že sú spôsobmi existencie hmoty, sa prirodzene nespomína — pre Einsteina sú vraj čas a priestor iba matematické formuly.⁴⁶

Celkom stredoveko naivne pôsobí úvaha, čo by sa stalo, keby sme došli na „koniec vesmíru“ a pokúsili sa cez tento koniec preliezť.⁴⁷ Autor si neuvedomuje, že práve touto smiešnou úvahou dokazuje absurdnosť všetkých predstáv o priestorovej konečnosti vesmíru.

No priestorovú konečnosť vesmíru je vraj možné dokázať aj čiste „logicky“. Dôkaz je taký, že sa ho oplatí citovať⁴⁸: „Povedzme, že existuje nekonečne mnoho hviezd. Odlúčme od toho nekonečného počtu aspoň v myslí napr. našu zem. Ostatok je alebo nekonečný, alebo konečný. Ak je nekonečný a zasa mu pridáme našu zem, výsledok je nekonečno + 1, čo je síce na papieri možné, v skutočnosti však nemožné, lebo nekonečné nedá sa zveľadiť. Keď však zvyšok je konečný a zas mu pridáme zem, výsledok podľa predpokladu musí byť nekonečný, čo je zas nemožné, lebo nekonečné nemôže sa skladať z dvoch konečných, je totiž v inom rade ako konečné. Teda nejestuje nekonečne veľa hviezd.“ Autor aj dodáva, že „sú autori, ktorí tento dôkaz nepokladajú za dostatočný“; je tu slovom záhada, na ktorú nestačí ani metafyzika. Posledné slovo musí mať zasa viera.

Iný metafyzický dôkaz, zložitejší, „učenejšie“ povedaný, no rovnako naivný podáva Šurjanský.⁴⁹

Úvahy o časovej a priestorovej konečnosti vesmíru možno teda zhrnúť takto: boh by bol mohol svet stvoriť nekonečný aj v čase aj v priestore. No astronomické a iné výskumy potvrdzujú slová biblickej legendy — vesmír je konečný v čase aj priestore.

E. Veda o hmote živej

12. Aj pokiaľ ide o život, narážame vraj na záhadu za záhadou. Konštatovanie, že skúmanie je tu ťažšie ako vo fyzike a chémii, je síce správne, no zvolený príklad

sa vraj vo svojich spisoch vyjadril v tom zmysle, že je možné obhajovať aj taký náhľad, ktorý sa protiví Biblii, a preto musel odvolať — nie azda len inkriminovaný výrok, no hneď celú sústavu, proti ktorej vraj cirkev nemala námietok! (J. Šimalčík, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 186). Skvelý príklad falšovania dejín!

⁴³ Tamže, 59.

⁴⁴ Napr. J. Šimalčík, c. d., 21 a n.

⁴⁵ Tamže, 93.

⁴⁶ Tamže, 97.

⁴⁷ J. Šimalčík, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 95.

⁴⁸ A. Spesz, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 74 a n.

⁴⁹ A. J. Šurjanský, *Bytostná tvárnosť súcna*. Filozofický zborník MS IV, 1943,

znie smiešne: „Často sa napr. pokúsili učenci urobiť otvor na vajíčku, ktoré sa práve vyvinovalo, aby mohli pozorovať začiatky života, no nikdy sa to nepodarilo.“⁵⁰ Nevieme nič o zložení protoplazmy ani o pochodoch, ktoré v nej prebiehajú, nepoznáme ani len „vonkajšiu štruktúru organizmu“.⁵¹

No jednak len zasa táto neistá biológia celkom isto dokazuje, že živé vzniká len zo živého. „Žijúce bytosti nepochádzajú z hmoty bez pričinenia inteligentného faktora.“⁵² „Život je viac ako hmota a jej sily, preto môže pochádzať len z mimo hmoty a jej sil stojaceho činiteľa.“⁵³

„Dôkazy“ sa tu v podstate uvádzajú dva. Predne sa poukazuje na fakt, že sa ešte nikomu nepodarilo živú hmotu z neživej vyrobiť, z čoho vraj vyplýva, že sa to ani nepodarí. A potom sa víťazoslávne spomína Pasteurov dôkaz, že z *destilovanej vody* nemôže vzniknúť živá hmota, z čoho zasa vyplýva, že nemôže vzniknúť ani z ničoho iného, nech už sú podmienky hocikaké. Šimalčík, pravda, podáva ešte dôkaz ďalší, a to najpresvedčivejší: boh je absolútny život a každý menej dokonalejší život teda musí pochádzať od neho.⁵⁴

Šurjanský dokonca odopiera biológii právo, aby otázku vzniku života riešila; to musí urobiť metafyzika, opierajúca sa o zjavenie.⁵⁵

Život teda mohol vzniknúť len priamym zásahom boha. Prirodzene, že sa pritom zdôrazňuje, že život mohol vzniknúť len na zemi. Dokazujú to astronomické (bolo by presnejšie povedať astrofyzikálne) výskumy, hoci sú inakšie také neisté, a potom, prirodzene, zasa Biblia.⁵⁶

13. Životné procesy, ktoré sú zasa záhadné a o ktorých takmer nič nevieme, riadi teda „nehmotný“ faktor. Je pochopiteľné, že tento faktor je veľmi nejasný ako každý fantastický faktor náboženského výkladu sveta. Je to v podstate Aristotelova entelechia. Nevyhovuje však entelechia neovitalistov — ideológom klérofašizmu sa aj neovitalistické falšovanie vedy vidí príliš vedeckým. Biológ totiž nemá právo o takých problémoch rozhodovať.⁵⁷ Entelechia je proste duša so všetkými svojimi zázračnými vlastnosťami, neovitalisti vraj tento pojem len zbytočne zatemňujú.⁵⁸

Treba však vraj rozlišovať medzi dušou rastliny, zvierata a človeka. Duša rastliny a zvierata je smrteľná a podstatne nižšia ako duša človeka.⁵⁹ No úvahy o duši nepatria vraj už do biológie, no do metafyziky. To je pochopiteľné. Biológia by proste nevedela rozriešiť, ako vlastne takýto nehmotný, prípadne slobodný faktor zasahuje do hmotných fyziologických procesov v organizme, ako splní úlohu, ktorú mu dal stvoriteľ — totiž riadiť organizmus pri vývine, usmerňovať jeho reakcie na vonkajší popud atď. Metafyzika sa cez také problémy prenesie ľahšie. V najhoršom povie, že ide o záhadu, ktorú nikdy nerozriešime, treba sa uspokojiť s vierou. Ide o veľké tajomstvo božie, ku ktorému konečný duch ľudský nemôže preniknúť.⁶⁰

⁵⁰ A. S p e s z, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 39.

⁵¹ Tamže, 39.

⁵² Tamže, 80.

⁵³ J. Š i m a l č í k, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 240.

⁵⁴ Tamže, 240.

⁵⁵ A. J. Š u r j a n s k ý, *Bytostná tvárnosť súcna*. Sborník MS IV, 1943, 9 a n.

⁵⁶ J. Š i m a l č í k, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 41 a n.

⁵⁷ A. J. Š u r j a n s k ý, *Bytostná tvárnosť súcna*. Filozofický sborník MS IV, 1943, 9—10.

⁵⁸ J. F. B a b o r, recenzia o Woltereckovej učebnici biológie. Filozofický sborník MS II, 1941, 67—68.

⁵⁹ J. Š i m a l č í k, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 206 a n.

⁶⁰ J. R y b á r, *Duša a telo*, Trenčín 1943, 124.

14. Pokiaľ ide o vývin života, náhľady kolísajú. Nie je už tak celkom kategoricky možné odmietnuť myšlienku vývinu druhov, hoci je to stále ešte veľmi lákavé.

Spesz⁶¹ opatrne pripúšťa možnosť vývinu druhov, no hneď túto myšlienku oslabuje prekvapujúcim tvrdením, že vraj v riešení tejto otázky vznikla vo vedeckej biológii istá rezignácia! Práve tak opatrne spomína, že niektorí katolícki autori pokladajú za možné, že boh vložil dušu do organickej hmoty a nie do neživej hliny (!) — nadprirodzený zásah boha pokladá, prirodzene, za nevyhnutný.⁶² Šimalčík je ortodoxnejší — popiera vývin druhov celkom. Napred dôkladne pomieša a skreslí všetko, čo paleontológia, embryológia, porovnávacia biológia k tejto veci hovoria, predovšetkým, pravda, pokiaľ ide o vývin človeka zo zvieracích predkov. Paleontologické nálezy alebo nič neznamenajú, alebo sú vraj falzifikátmi. Biogenetický zákon neplatí, lebo Haeckel sa dopustil podvodu (o neskorších výskumoch sa nehovorí), podobnosť s opicou nič neznačí, lebo človeka nerobí človekom telo, no duša atď.⁶³ A napokon zničí celý darvinizmus jedinečným „dôkazom“: Pri vzniku každého nového druhu by muselo prísť niečo nového, čo v staršom druhu nebolo, to by však nevyhnutne muselo pochádzať od boha. Z darvinizmu by teda vyplývalo, že boh narobil celý veľký rad postupných zázrakov, t. j. stvorení. Biblia však hovorí o jednorazovom stvorení. A koniec Darwina!⁶⁴ Ak sú medzi druhmi nejaké podobnosti a stupne, potom je len dôkaz jednotného plánu boha pri stvorení.

Môžeme teda náhľady ideológov klérofašizmu na život zhrnúť takto: Život mohol vzniknúť len priamym zázračným zásahom boha, ktorý vložil do hmoty dušu. Táto duša riadi životné procesy podľa božieho plánu. Vývin druhov je prinajmenšom pochybný, rozhodne sa však zastavuje u človeka, ktorý vznikol zasa novým zázračným zásahom boha.

III. CIEĽ, PROSTRIEDKY A VÝSLEDKY

A. Cieľ klérofašistických výkladov prírodovedy

15. Ukázali sme na najvýraznejších príkladoch, aké náhľady hlásali ideológovia klérofašizmu o prírodovede. Celá tá hŕba absurdností — a bolo by ňou možné vyplniť celú knihu — na prvý pohľad môže vzbudiť iba úsmev prírodovedca. No úsmev nás opustí, keď si uvážime strašné a hnusné ciele, aké toto falšovanie prírodovedy malo.

Bezprostredným cieľom všetkých týchto reakčných a absurdných „teórií“ bolo presvedčiť prírodovedcov aj najširšie obecnstvo, že veda je nespoľahlivá. Prírodovedec má síce skúmať prírodu, veď na to boh človeka stvoril. Veď „v človeku je božská iskra tvorenia, túžba po vede, po niečom novom, po Nekonečne“.⁶⁵ Pri všetkých výskumoch však musí byť náležitý skromný. Musí si uvedomiť, že jeho skúmanie je obmedzené, že je plné omylov, že prírodovedecké pravdy dneška sú bludmi zajtrajška. Musí si byť aj vedomý svojej obmedzenej kompetencie. Jeho úlohou je hľadať nové fakty, nové súvisy a nič viac. Výklad prírodných vied, zaradenie ich

⁶¹ A. Spesz, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 41 a n.

⁶² Tamže, 42.

⁶³ J. Šimalčík, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 261 a n.

⁶⁴ Tamže, 262.

⁶⁵ J. Rybár, *Duša a telo*, Trenčín, 1943, 124.

výsledkov do svetonáhľadu už do jeho kompetencie nespadá, to je úlohou metafyziky. Sú záhady, ktoré veda nemôže riešiť, nikdy nerozrieši a ani nesmie riešiť.

No ani metafyzika nestačí na všetky problémy, aj tu vznikajú nielen neriešené, no zásadne neriešiteľné „záhady“. A tu nepomáha nič než „nadprirodzené“ poznanie, zjavenie, Biblia, neomylný pápež. „Nadprirodzené“ poznanie už je absolútne isté, tu niet pochybností, niet možnosti, že sa neskoršie stane omylom. Slovom, veda nielen vedie k viere, no musí sa skláňať pred vierou.

Pre prírodovedca z toho vyplýva teda poučenie: pracuj horlivo, skúmaj prírodu, hľadaj nové objavy, to je správne. No alebo vôbec nefilozofuj a nevykladaj prírodu, alebo keď už chceš, potom podľa smerníc, ktoré ti na verenie predkladá sám boh ústami klérofašistických ideológov.

To bolo bezprostredným cieľom klérofašistických ideológov pri ich úvahách o prírodovede.

16. Tento bezprostredný cieľ bol však iba čiastočný, bol určovaný cieľom iným, ktorému podliehal, cieľom širším ako otázky prírodovedecké. Vykoristujúcej triede predovšetkým záleží na upevnení jej panstva, aby mohla svoje vykoristovanie nerušene uskutočňovať a stupňovať a tomuto cieľu podliehajú všetky ostatné.

Nie je však možné otvorene povedať ani prírodovedcom, ani širokým vrstvám: musíme vytvoriť takú filozofiu prírodných vied, ktorá podporuje záujmy kapitalistov a veľkostatkárov a všetkých ich služobníkov, ktorí sa s nimi podieľajú na vykoristovaní, proti záujmom robotníckej triedy a všetkých pracujúcich. Treba reakčné myšlienky vpašovať do ľudských hláv rafinovane a okľukou. Nemecký fašizmus si na to vytvoril svoje mystické učenie s rasovými teóriami a s heslami ako „Blut und Boden“, slovenským fašistom sa hodila ideológia katolíckej cirkvi, vernej spojenkyne kapitalizmu.

Všetky „dôkazy“, že veda musí ustupovať viere, že náboženské „pravdy“ sú vyššie ako pravdy prírodovedecké a že ony rozhodujú o správnosti prírodovedeckých teórií, boli len súčasťou celkového úsilia presvedčiť pracujúcich o správnosti kapitalistického zriadenia, špeciálne o správnosti klérofašistického zriadenia tzv. slovenského štátu. Biblia, Tomáš Akvinský, dogmy mali rozhodovať nielen o prírodovede, no aj o hospodárstve, politike, slovom, o celom spoločenskom zriadení. Tzv. slovenský štát sa budoval na základe pápežských encyklík, na jeho čele stál katolícky farár — nuž tu bola záruka, že je všetko v poriadku, že sa všetko robí podľa vôle božej. A keď pritom niekto trpel — a trpela ohromná väčšina národa — čo robiť; svet je účelne zariadený a boh vie, čo robí.

To bol konečný cieľ všetkých klérofašistických prírodovedeckých „teórií“, preto sa zdôrazňovala nespoľahlivosť vedy a absolútna správnosť cirkevného učenia, preto sa zdôrazňovala účelnosť. Preto sa tvrdila „nehmotnosť“ faktorov riadiacich život, nesmrteľnosť duše a konečnosť sveta. Veď po tomto hmotnom, pomíjajúcom svete, na ktorom ľudia trpia — pravda, nie všetci, no aj to je riadenie božie — príde ten pravý, krásny svet nehmotný, v ktorom sa všetko naprávi. Všetko úsilie o náboženský výklad aj prírody aj spoločnosti bolo iba zakrývaním, skrásľovaním a ospravedlňovaním vykoristovania, zbedačovania a terorizovania pracujúcich. Veľmi správne hovorí Sirácky, že tento režim pripravoval slovenský národ v pravom slova smysle na „záhrobný život“.⁶⁶

⁶⁶ A. Sirácky, *Klérofašistická ideológia ľudáctva*, Bratislava 1955, 71.

17. Ideológovia ľudáckeho klérofašizmu neboli vyberaví v prostriedkoch. Riadili sa celkom podľa hesla svojho učiteľa Goebbelsa — propaganda vraj nemá byť ani vedecká, ani pravdivá, ani mravná, no úspešná.⁶⁷ Aby bolo možné úspešne bojovať so zvyškami ľudáckej ideológie, treba si uvedomiť, aké metódy klérofašistickí ideológovia používali na mätenie hláv. Môžeme tu rozoznať tri hlavné momenty: zamlčanie faktov, skresľovanie a falšovanie⁶⁸ a konečne mätenie pojmov.

Prvým momentom teda je zamlčanie vedeckých poznatkov.

Predovšetkým je to hlboké mlčanie o dialektickom materializme. Veľmi početné útoky na materializmus (vlastne celý klérofašistický „výklad“ prírodovedy je jediným útokom na materializmus) sú namierené proti materializmu mechanistickému a v niektorých prípadoch sú aj do istej miery oprávnené; mechanistický materializmus ozaj nemôže vysvetliť modernú prírodovedu. No zamlčuje sa tu, že útokmi proti mechanistickému materializmu nie je vyvrátený materializmus vôbec. Na Moleschotta a Büchnera útočil aj Engels a vyvrátil ich mimochodom oveľa presnejšie ako Spesz alebo Šimalčík. O Engelsovi však naši klérofašistickí ideológovia nevedia nič. Zamlčanie sa tu spája s prekrúcaním — v čitateľovi sa budí dojem, že je len jeden materializmus, a to mechanistický.

Zamlčajú sa aj najnovšie poznatky prírodných vied. Nevie sa nič o Mendelejevovi (inakšie by nebolo možné napísať nezmysel, že vlastnosti prvkov a kvantitatívne vzťahy o atóme nemajú nič spoločného.⁶⁹ Hovorí sa o tom, že vraj „rozpadom elektrónu“ hmota mizne,⁷⁰ nespomína sa však Einsteinov objav, že masa a energia sú dva prejavy tej istej podstaty, ani to, že pri rozpade atómu (a nie elektrónu!) sa masa mení na energiu. Ani slovo sa nehovorí o výskume tropizmov, zloženia protoplazmy atď. Po Haeckelovi ani čo by sa už nik nebol zaoberal biogenetickým zákonom okrem katolíckych teológov, paleontologické nálezy nepriniesli nič nového päťdesiat rokov atď. Sovietska veda pochopiteľne vôbec neexistuje. Niektoré iné príklady sme spomínali aj v II. kapitole.

18. Druhým momentom je vyslovené falšovanie prírodovedeckých poznatkov.

Spomínali sme už prekrúcanie teórie relativity aj vyhlasovanie teórií o konečnosti vesmíru za dokázané fakty. Tvrdia sa nehoráznosti, že veda nemá nijaké prostriedky, ako zistiť vek zemegle, vzdialenosť nebeských telies. Z problémov týkajúcich sa posunutia čiar v spektre stálic sa urobí tvrdenie, že nevieme nič povedať o pohybe nebeských telies.⁷¹

Vyvracia sa tvrdenie, že človek vznikol z opice, čo vraj tvrdí darvinizmus, a nehovorí sa o primátoch. Dedičnosť sa chápe ako dedičnosť predovšetkým duševných vlastností a potom sa slávne vyvracia⁷² atď. Ako opisuje Losskij modernú atomistiku, sme už spomínali.

Akousi kombináciou s predchádzajúcou metódou je veľmi často opakované

⁶⁷ J. Goebbels v reči z 9. I. 1938. Naši klérofašisti si ju preložili a vydali v knihe J. Goebbels — G. Ciano, *Propaganda*, Bratislava 1939. Je to výber z prejavov Goebbelových a Cianových.

⁶⁸ Už som spomínal, že niekedy je ťažké rozoznať, či ide o falšovanie alebo nevedomosť. No niekedy je postup klérofašistických ideológov taký jasný, že nemôže byť pochybnosti o vedomom klame. Ostatne myslím, že ľudom tohto typu je ozaj ťažko ukriviť.

⁶⁹ A. Spesz, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 72.

⁷⁰ J. Šimalčík, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 17.

⁷¹ A. Spesz, *Hranice poznania*, Bratislava 1941, 34.

⁷² J. Šimalčík, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 265.

tvrdenie, že niektorú prírodovednú teóriu už celá moderná veda opustila. Tak Darwinova teória vraj „patrí už len do smutných análov histórie“, ⁷³ pretože ju vraj všetci rozumní biológovia opustili. Ba dokonca práve tí najrozumnejší biológovia a antropológovia vraj tvrdia, že človek vznikol pred 7000 rokmi, čo znamená súhlas so stredovekým dátom stvorenia sveta (ostatne aj so starozákonným dátom).⁷⁴

19. A konečne tretím prostriedkom je mátenie pojmov. Využíva sa tu v plnej miere scholastické hranie sa s pojмами, ktoré často vôbec nič neznamenajú a ktoré sú určené na to, aby v myslení prírodovedca narobili zmätok. Taká definícia času podľa Tomáša Akvinského: „Čas je pokračujúca zmena nedeliteľného »teraz« a nevyhnutne rozlišovať sa majúceho »prv« a »potom« tohto priebehu“⁷⁵ je taká nejasná, ako je to len možné. Čas sa tu definuje pojмами „prv“, „potom“, „teraz“, ktoré samy čas predpokladajú; nie je ani jasné, prečo sa „nevyhnutne majú“ rozlišovať. To vraj je však iba čas relatívny, nie však v zmysle Einsteinovej teórie relativity — Einsteinov relatívny čas vraj ešte nie je „dokázaný“. Okrem toho existuje ešte aj absolútny čas, ktorý má za základ čisto myslenú možnosť následnosti vecí.⁷⁶ Čo nad tým môže fyzik povedať? Alebo scholastiku a novotomizmus odvrhnúť ako mlátenie slamy a hľadať si filozofiu rozumnú, alebo sa vôbec filozofického výkladu času vzdať a vrátiť sa k pokusom a výpočtom.

To isté platí aj o úvahách o priestore. Boh a duchovia vraj chápu telesá inakšie ako v priestore, chápanie telies v priestore je iba „ľudskou slabosťou“. ⁷⁷ Priestor je — práve tak ako čas — „ens rationale cum fundamento in re“. ⁷⁸ Ak má táto definícia nejaký zmysel, potom sa hodí na každý abstraktný pojem. Vyplýva z toho, že čas je iba naším pojmom? A ešte k tomu sa hovorí, že síce čas a priestor sú nerozlučne spojené s hmotou, no nie sú určované hmotou, no prírodnými zákonmi.⁷⁹

Pritom sú všetky úvahy o prírodovede bohato premiešané aj úvahami o pojmoch, ako substancía, esencia, „quidditas“, „actus a potentia“, forma a látka atď. Nie je tu možné ich vyratúvať, ani reprodukovat „učenc“ meditácie nad nimi — to by značilo napísať kritiku celej scholastiky.

Výsledok mohol byť jediný — alebo to všetko uviedlo prírodovedca do úplného zmätku, alebo sa filozofovania vzdal a prenechal ho teológom. A to bol konečne aj cieľ.

C. Výsledky

20. Ideológovia klérofašizmu nemali také úspechy, ako by si boli želali; nepodarilo sa im strhnúť za sebou masu. Robotnícka trieda stavala sa vždy jasnejšie pod zástavu komunistickéj strany, ktorá s klérofašistickým režimom viedla ťažký, no neúprosný a úspešný podzemný boj. K tomuto boju robotníckej triedy proti Tisovmu a Machovmu režimu pridávala sa aj značná časť našich kultúrnych aj vedeckých pracovníkov. „To, čo bolo v našej kultúre zdravé a čestné, stálo v otvorenom alebo maskovanom boji proti klérofašistom.“⁸⁰

A možno povedať, že na poli prírodovedy mali klérofašistickí ideológovia ešte

⁷³ Tamže, 275—6.

⁷⁴ Tamže, 274.

⁷⁵ A. S p e s z, *Hranica poznania*, Bratislava 1941, 67.

⁷⁶ Tamže.

⁷⁷ Tamže, 65.

⁷⁸ Tamže. „Definícia“ pochádza od Tomáša Akvinského.

⁷⁹ J. Š i m a l č í k, *Vesmír a Boh*, Trnava 1944, 98.

⁸⁰ A. S i r á c k y, *Klérofašistická ideológia ľudactva*, Bratislava 1955, 7.

menej úspechov ako na poli hospodárskom a politickom. Ich práce sa nedostávali do širokej verejnosti a nečítali ich príliš ani prírodovedci, odchovaní zväčša objektivizmom a pozitivizmom prvej republiky a pozerajúci sa na filozofiu s akousi nedôverou. Okrem toho boli tieto práce písané nezrozumiteľne, ťažkým a kostrbatým štýlom (osobitne práce Speszove) a boli plné scholastických úvah a termínov. No jednak len nezostali bez účinku a narobili ohromné škody.

Predne totiž mali klérofašistickí ideológovia pochopiteľne moc v rukách a umlčali všetky prejavy, ktoré im protirečili. Pokrokoví prírodovedci alebo nepísali vôbec, alebo sa kryli objektivizmom.

Pritom sa klérofašistickým ideológom podarilo jednak len získať určitý počet prírodovedcov. Boli to sčasti ľudia, ktorí sa cítili príslušníkmi vykorisťujúcej triedy a viac alebo menej si uvedomovali, že tu nejde o záležitosť vedeckú, no triednu. Sčasti to boli ľudia podliehajúci náboženským predsudkom, ktorí prijímali učenie klérofašistických ideológov ako náboženskú povinnosť. Sčasti to boli aj prírodovedci s menšími odbornými vedomosťami, ktorí si neuvedomovali absurdnosť prírodovedeckých „teórií“, ktoré klérofašizmus hlásal. A napokon to boli kariéristi bez vlastného presvedčenia, ktorí pochopili, že príklon k takýmto teóriám je finančne a spoločensky výhodný.

Ba treba priznať, že sa ideológom klérofašizmu podarilo niekedy pomýliť aj pokrokových prírodovedcov, pravda, inou cestou. Odpor k fašizmu po stránke politickej vôbec a odpor voči prírodovedeckým „teóriám“ klérofašizmu, ktoré boli špecifickým prejavom idealizmu, ich niekedy viedol k tomu, „že neraz uplatňovali ideové prvky nemarxistické, jednako však také, ktoré určitým zreteľným spôsobom boli v kolízii s panujúcou klérofašistickou ideológiou“.⁸¹ Uľahčovala to okolnosť, že marxistická literatúra bola prístupná len ilegálne a aj to vzácné. Pritom však títo pokrokoví prírodovedci (práve tak ako iní vedeckí a kultúrni pracovníci) bez výhrady sympatizovali s bojom komunistickej strany aj so Sovietskym sväzom, čo sa jasne ukázalo po oslobodení, keď bez váhania prešli na celkom jasné marxistické pozície.

21. Najväčšie škody však po tejto stránke narobili klérofašistické prírodovedecké „teórie“ vo vyučovaní mládeže. Zvýšil sa počet cirkevných škôl a aj školy necirkevné dostávali sa pod kontrolu cirkvi. Vyslovovali sa dokonca požiadavky, aby sa pod túto kontrolu dostali aj univerzity a „aby katedry filozofickej špekulatívy boli obsadené ideológmi tomistického objektivizmu. Adeptov filozofickej docentúry treba školiť na takýchto univerzitách“.⁸²

Tento vplyv školy bol, pravda, zasa v prírodných vedách jednak len slabší ako v odboroch iných — napríklad v dejepise alebo slovenčine; ani fyzik najvernejší režimu nemohol prednášať dôsledne podľa návodu Speszovho alebo Šimalčíkovho a tvrdiť, že nevieme vyrátať vzdialenosť nebeských telies, alebo zaprieť Mendelejevovu sústavu prvkov. Skôr to bolo možné v prírodopise, teda v biológii, kde bolo možné bojovať proti darvinizmu a tárať o účelnosti.⁸³ Ideológom klérofašizmu sa nepodarilo ani dôsledne presadiť učebnice písané priamo v duchu ich učenia; no v učebniciach bolo aj tak mnoho idealistických prvkov, ktoré mohol učiteľ, ak chcel, využiť.

Cez všetky tieto obmedzenia sa však klérofašistická ideológia do škôl dostala

⁸¹ I. Hrušovský, *Filozofia a veda*, Bratislava 1955, 94.

⁸² Studiosus, *Náš svetonáhlavový problém*. Kultúra XV, 1943, 201.

⁸³ Sám som na maturite počul otázku: „V koľkých druhoch stvoril pán boh živočích?“

a otravovala myslenie mladých ľudí aj po stránke prírodovedeckej. Vrátime sa k tomu ešte v závere.

22. Škody, ktoré narobila klérofašistická ideológia vo filozofii prírodných vied, prejavili sa teda dvojakým smerom.

Predne sa reakčné náhľady hlásané klérofašistickými ideológmi zahniezdili v myslení našich prírodovedcov aj v myslení našej mládeže. Zvyšky týchto predstáv sa prejavujú ešte aj dnes, a to niekedy dosť silne.

A po druhé aj prírodovedci, ktorí nepodľahli priamo klérofašistickej propagande, naučili sa objektivismu, pestovanému ostatne aj za prvej republiky, a vyrástla v nich nechuť k filozofickým problémom aj tak už častá medzi prírodovedeckými pracovníkmi. Aj s týmto zjavom sa stretávame ešte dnes.

IV. ZÁVER

23. Porážka hitlerovského Nemecka a koniec tzv. slovenského štátu priniesli aj zničenie materiálnej bázy klérofašistickej ideológie. No sama nadstavba pochopiteľne prežila svoju základňu. Po dočasnom zamĺknutí začali sa ideológovia klérofašizmu ozývať znova, najmä keď im v tom pomáhala politika demokratickej strany. Prírodné, bolo treba ešte väčšej rafinovanosti; nemohli už vystupovať priamo s programom fašizmu, kryli ho heslami kresťanstva, demokracie, „slobody presvedčenia“ atď. Podstata však ostala tá istá. Aj v tomto novom období sa propaganda klérofašizmu obracala skôr na vedy spoločenské ako na prírodovedu, no ozvala sa aj tu. Tak napríklad M. Chladný-Hanoš napadol darvinizmus,⁸⁴ Losskij atomistiku⁸⁵ a dokonca ešte roku 1948 Novikov celú materialistickú biológiu.⁸⁶

Boj proti týmto zvyškom klérofašistickej ideológie zo strany marxistických filozofov a prírodovedcov nebol dosť dôrazný, ako to konštatuje Sirácky.⁸⁷ Tých vedec-kých pracovníkov, ktorí už stáli jasne a pevne na marxistickom stanovisku, bolo ešte dosť málo, boli zafašení aj mimovedeckou prácou a väčšina z nich musela horlivo doháňať štúdium marxistickej literatúry, ktorá im nebola v dobe okupácie prístupná.⁸⁸

24. Rozhodný obrat nastal po februári 1948. Víťazstvo robotníckej triedy pevne vedenej komunistickou stranou odstránilo — okrem nevyhnutných zvyškov na dedine a nepatrných zvyškov v priemysle — definitívne hospodársku základňu ľudáctva a pozbavilo ho aj posledných legálnych opôr v reakčných stranách, inštitúciách a ich časopisoch. S podporou strany začal sa vyhranenejší a prudší boj proti všetkým zvyškom klérofašistickej ideológie.

To však neznačí, že zvyšky klérofašistickej ideológie nenachádzame ešte aj dnes, a to aj v prírodovede. Aj v myslení širokých vrstiev nachádzame stále ešte

⁸⁴ M. Chladný-Hanoš, *Okolo filozofie sociologickej školy hospodárskej*. Filozofický sborník MS VI—VII, 1947, 257.

⁸⁵ N. O. Losskij, *Absolútne kritérium pravdy*, Martin 1946.

⁸⁶ Novikov, *Dejiny biologických teórií*, Martin 1948.

⁸⁷ A. Sirácky, *Klérofašistická ideológia ľudáctva*, Bratislava 1955, 106 a n.

⁸⁸ Ostatne tak celkom nebojovní sme neboli, hoci sa to neprejavilo práve na stránkach *Philosophica Slovaca*, no skôr v novinách, prípadne prednáškach. Mal som sám recenziu, či skôr kritiku práve toho 4. čísla FS z roku 1946, ktoré Sirácky spomína v *Pravde* (30. I. 1947), ktorá spôsobila veľké pobúrenie vo Filozofickom odbore MS. A nebola jediná a práve tak písali aj ostatní. Bojovali sme aj prednáškami — pamätám sa, že vtedy napríklad s. Szántó i ja sme mali prednášky o dialektickom materializme aj o iných témach tohto druhu takmer denne a na najrozličnejších fórach.

neochotu prijať prirodzené vysvetlenie vývinu vesmíru a našej slnečnej sústavy, vzniku a vývinu života a predovšetkým vzniku a vývinu človeka a ľudskej spoločnosti. Jed, ktorým klérofašistická ideológia naočkovala myslenie mládeže za tzv. slovenského štátu, zanecháva stále ešte svoje stopy.

Vyplyývajú z toho veľké povinnosti pre našich prírodovedcov aj filozofov. Len ich *spojenému* úsiliu podarí sa zahľadiť všetky stopy zvrhlej klérofašistickej ideológie.

Je predne potrebná stála a dôsledná popularizácia výdobytkov modernej prírodovedy. Nestačí však púhy objektivistický výklad; každá kniha, brožúrka či prednáška musí byť naplnená jasným, vnútorným pochopením vedeckej filozofie.

No takýmto pochopením musia byť naplnené aj odborné práce. A tu je potrebná spolupráca s filozofmi. Oni musia pomáhať pri ideologickom výklade a pritom sa učiť z prírodných vied — veď v tom je podstata marxizmu, že vychádza z vied, a to nielen spoločenských, ale aj prírodných.

A konečne neslobodno čakať na pokyny a pomoc strany, ktoré prirodzene vždy a v plnej miere dostávame a dostaneme, no iniciatívne pomáhať strane v jej boji s poslednými zvyškami buržoáznych ideológií, v jej boji za nového, socialistického, socialisticky pracujúceho aj *mysliaceho* človeka.

ANDREJ KOPČOK

K NIEKTORÝM OTÁZKAM BOJA PROTI ĽUDÁCTVU

Proces výstavby nových socialistických vzťahov v našej spoločnosti prebieha za ostrého triedneho boja vo všetkých troch oblastiach spoločenského života, o ktorých svojho času hovoril Engels: v ekonomickej, politickej a ideologickej. V ekonomickej oblasti pripravujeme podmienky pre úplné odstránenie kapitalistických vzťahov, ktoré existujú u nás ešte na dedine. V politickej oblasti potláča náš ľudovodemokratický štát zvrhnuté vykorisťovateľské triedy, upevňuje obranyschopnosť našej krajiny. V ideologickej oblasti prejavuje sa triedny boj v súčasnosti ako boj komunistickej strany za definitívne víťazstvo socialistickej ideológie. Všetky tieto skutočnosti sú všeobecne známe. Podrobne sa o nich hovoríeva v dokumentoch KSČ, podrobne ich rozpracúvajú súdruhovia, ktorí sa zaoberajú výskumom zákonitostí prechodného obdobia v našej krajine. No na začiatku týchto poznámok ich podčiarkujeme preto, aby sme poukázali na celú šírku frontu, na ktorom sa vedie a má viesť aj boj proti ľudáctvu. Rozhodne že u nás dnes nemožno ešte chápať boj proti zvyškom ľudáctva iba ako boj proti prežitkom ľudáckej ideológie. V dôsledku toho však aj sám boj proti prežitkom ľudáctva vo vedomí našich ľudí má niektoré zvláštnosti.

Pri každom prežitku ľudáctva môže ísť o dve veci.

Po prvé, môže ísť o prežitok vo vedomí pracujúceho človeka, myslenie ktorého otrávil ľudácka ideológia. Veď táto ideológia vykonávala desaťročia veľký nátlak na vedomie všetkých vrstiev slovenského národa za podmienok veľmi prajných pre ňu: slovenský ľud trpel desaťročiami pod národnostným a sociálnym útlakom vôbec. Niektorí ľudáci boli tiež prenasledovaní zo strany štátu v tomto období a masy pracujúcich — ako hovorí Lenin — vždy inštinktívne spolucítia s prenasledovaným. Hlinka a spol. dobre využili túto skutočnosť. Ešte hlbšie zapustila korene ľudácka ideológia za tzv. slovenského štátu, keď sa stala vládnuťou ideológiou. No a dnes zase rôzne ľudácke náhľady živí vo vedomí mnohých našich občanov nepriateľská propaganda zo zahraničia. Všetky tieto skutočnosti prispeli k tomu, že si ľudácke